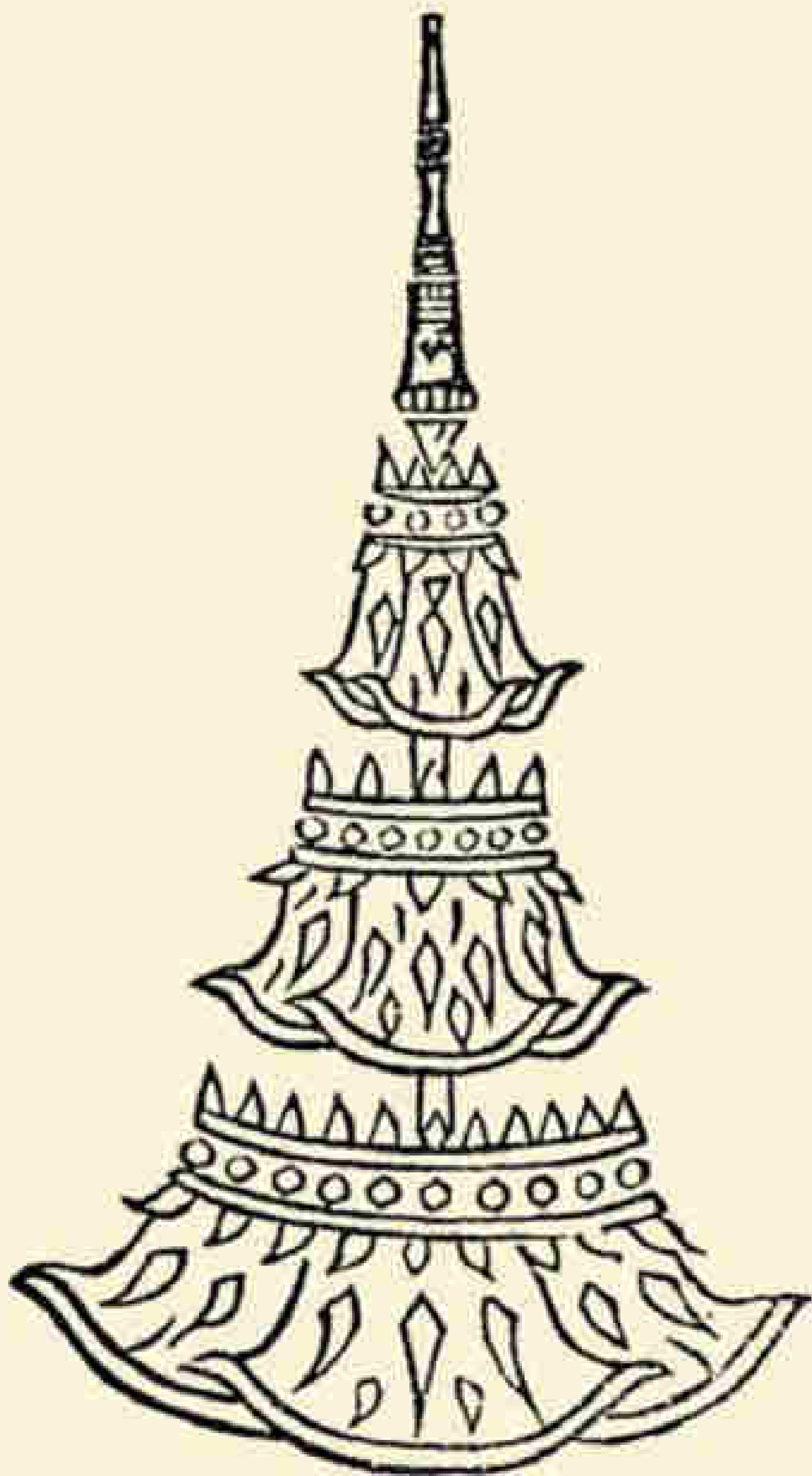

ขอพระราชทาน

ทอดเกล้าฯ ถวาย
||

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
||

ประวัติ
สมเด็จพระสังฆราช

(ล่า)

วัดราชประดิษฐ์
สถิตยมหาสีมาราม
กรุงเทพมหานคร

(คำนำ)

ข้าพระพุทธเจ้า นาย ก. ศ. ร.
กุหลาบอายุ ๖๗ ปี ขอพระ

ราชทานพระบรมราชวโรกาส พระ
 ราชอาญาไม่พินทุ์เกล้าฯ ข้าพระ
 พุทธรเจ้า ขอพระราชทานเรียบเรียง
 เรื่องประวัติสมเด็จพระสังฆราช วัด
 ราชประดิษฐ์ สถิตยัมมหาสิมาราม
 ขนทุกเกล้า ทอดกระหม่อมถวาย
 ถอดองพระเศษพระคุณ ใต้ฝ่า
 ถอดองธุลีพระบาท สำหรับประทับ
 พระบารมี เบนที่เฉลิมพระเกียรติ
 ยศ ปราบกฏแก่ชาติศาสนานบ้านเมือง

๓

ศยาม ตามสมัยที่ได้ มีการพระ
ศพนมเด็จพระสังฆราชพระเมรุห้อง
สนามหลวง ณะรัตนโกสินทร
ศก ๑๑๙ ควรมิควรแล้วแต่จะ
ทรงพระมหากรุณา ไปรฎูเกล้า
ไปรฎูกระหม่อม

ขอเดชะ

(คำอธิบาย)

จักลำดับประชุมวงศ์ ตระกุกมุต

เหตุอุกฉัตรแห่งสมเด็จพระสังฆ
 ราช (สว) ได้คัดข้อย่อความ
 ออกมาจากตำรา ทางราชการ
 บางชนิด แล้วได้คิดไปไต่ถาม
 วงศ์ญาติของท่าน สมเด็จพระ
 สังฆราช (สว) ที่ยังมีชีวิตอยู่
 ทุกวันนี้เป็นต้น ทั้งได้ค้นตำรา
 ต่าง ๆ หาดายอย่างมาประกอบเข้า
 ด้วยช่วยกันผสม เป็นเรื่องดำดบ
 กันว่ามีใจความว่าดังนี้คือ :-

๕

(ข้อความเดิม)

ท่านเจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์
มหาโกษาธิบดีที่พระคลัง (มีนาม
เดิมว่าอยู่) เป็นเสนาบดีจตุรศตมภ์
กรมท่า ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวบรมโกษซึ่ง
พระเจ้าแผ่นดินที่ ๓๓ ในกรุงศรี
อยุธยาโบราณ ถ้าจะนับตามลำดับ
ดวงศักระกูด พระห่มณัรามราช

สืบมาจากกรุงศรีอยุธยาธานี อนุ
 มาณ ๙๙๖ ปีเศษแล้ว เจ้าพระยา
 ชำนาญบริรักษ์ (อู่) ผู้นี้ ตอนที่
 นับเป็นวงศ์ชั้นที่ ๔

ท่านเจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์
 (อู่) ได้ มีอนุภรรยาใหม่เป็นนาง
 พรหมมณี เป็นบุตรพรหมมณี
 เทศชาวเมืองเพ็ชรบุรี มีชื่อว่าท่าน
 ลำปาง ๆ มีบุตรผู้หนึ่ง ชื่อท่าน
 แยม ๆ ผู้ นับเป็นชั้นที่ ๕ ในวงศ์

พราหมณ์รามราช และเปนบุตร
 ที่ ๑๑ ในท่านเจ้าพระยาชำนาญ
 บริรักษ์ (อยู่) ท่านแย้มได้สามีชื่อ
 นายพัน ๆ ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตำบล
 บ้านกระเบื้อง ริมเชิงกำแพงนอก
 พระนครกรุงศรีอยุธยา ตรงวัด
 ยมขามฝั่งตะวันตก

ท่านแย้มเปนคนที่ ๕ มีบุตร
 ๕ คนเปนคนที่ ๖ บุตรทั้ง ๕ คน
 นี้เมื่อถึงอนิจกรรม มีอายุศัมัน์ไม่ต่ำ

กว่า ๗๐ ปีเศษทั้ง ๕ คน

บุตรที่ ๑ ของคุณยายแยม เป็น
หญิงชื่อสุข (คือ โยมผู้หญิงของ
สมเด็จพระสังฆราช (สา) เป็น
กัน) บุตรที่ ๒-เป็นหญิงชื่อจัน
เป็นภรรยานายเดช บ้านปากคลอง
บางขุนเทียนริมบ้านหม้อ บาง
ตะนาวศรีแขวงกรุงเทพฯ ฯ บุตร
ที่ ๓-เป็นหญิงชื่อแยม เป็นภรรยา
นายสุข บ้านในคลองบางขุนเทียน

รมบ้านหม้อบางตะนาวศรี บุตร
 ที่ ๔-เป็นชายชื่อขุนทอง ไต้ภรรยา
 ชื่อเพ็งบ้านอยู่ในกรุงเทพ ฯ บุตร
 ที่ ๕-เป็นหญิงชื่อกุ่ม เป็นภรรยา
 นายเพ็ง บ้านในคลองบางไผ่ใหญ่
 แขวงเมืองนนทบุรี รวมบุตรท่าน
 แยมันที่ ๕ มี ๕ คนท่าน ท่าน
 แยมันมีอายุศัมันยาวมาถึง๑๒๖ปี
 จึงถึงอนิจกรรมล่วงชนม์ชีพไป
 ท่านสุขไต้ มีชื่อนายจัน บ้าน

ในคตองบางไผ่ใหญ่ แขวงเมือง
 นนทบุรี ในเวลาโน้นนั้นเขาเรียก
 นายจันว่า “นายจันมิลินท์” และ
 “นายจันมาดัย” (คือเป็นนัก
 พรอชญาเทศมิลินท์แถมมาดัย เทศ
 คู่แข่งประชันชกไซร์กันไม่มีผู้ใด
 สู้ได้) นายจันมิลินท์ผู้ นคชโยม
 ผู้ชาย สมเด็จพระสังฆราช (ตา)
 ท่านศุขชนที่ ๒ มีบุตร ๕ คน
 เป็นชนที่ ๗ ท่านศุขภรรยาท่านจัน

มิตินท์สามี่ มีบุตร ๕ คนคือ
 บุตรที่ ๑-เป็นหญิงชื่อบวบ บ้าน
 อยู่ในเขตของบางเขน แขวงกรุง
 เทพ ฯ ท่านบวบผู้นี้เป็นยาย
 ภรรยา ของพระยาสุทวารัต (ฮุ่น)
 บุตรที่ ๒-เป็นชายชื่อนายข้าง ได้
 เป็นพระศุภรัตในรัชกาลที่ ๕ กรุง
 เทพ ฯ บุตรที่ ๓-เป็นชายชื่อน่าน
 ส่า ได้บวชเป็นสมเด็จฯพระสังฆ
 ราชอยู่วัดราชประดิษฐ์ บุตรที่ ๔-

เป็นชายชื่อนายสังข์ ไต่บวชเป็น
 สามเณรเปรียญดี ภายหลังได้
 เป็นพระภิกษุสงฆ์ ได้เป็นพระครู
 ปลัด ในทุกกรม่อมพระวัดบรม
 เวศ (คือพระบาทสมเด็จพระจอม
 เกล้าเจ้าอยู่หัว) แต่ยังทรงพระ
 ผนวชภายหลังพระปลัดสังข์ได้เป็น
 สมณะทุก ออกไปกรุงดังกาทวิป
 ในรัชกาลที่ ๓ กรุงเทพฯ ฯ กัด
 เข้ามากรุงเทพ ฯ ไปรรูเกล้า ฯ ให้

๑๓

เป็นพระสมุทรมุนี พระราชาคณะวัด
บวรนิเวศ บุตรที่ ๕-สุดท้องของ
คุณยายศุข เป็นหญิงชื่ออิมหามิ
บุตรไม่ คุณยายศุข (โยมผู้หญิง
สมเด็จพระเจ้าสังฆราช (สก) นั้น มี
ชนนายศุขได้ ๗๒ บ้างถึงอนิจการ
คุณยายบวบชนี้ที่ ๗ เป็นบุตร
ที่ ๑-ของ คุณยายศุข คุณยายบวบ
มีบุตรชายหญิงหลายคน พระศุภ

รัช (ช้าง) ชั้นที่ ๗ เป็นบุตรที่ ๒
 ของคุณยายสุขุณนั้น พระศุภรัต
 (ช้าง) มีบุตรชายหญิงหลายคน
 คุณยายบวบเมถพระศุภรัต (ช้าง)
 เป็นพี่สาวแก่พี่ชาย สมเด็จพระ
 สังฆราช (ส่า) ร่วมบิดามารดา
 เดียวกัน แต่พระสมุทรมณี (สังข์)
 และคุณยายอิม ทั้งสองคนเป็นน้อง
 สมเด็จพระสังฆราช (ส่า) นั้น
 ท่านทั้งสองหามีบุตรสืบวงศ์ตระกูล

๑๕

พ. ำห้มณั้รำมรำชมำไม่

อนึ่งคุณยำยแจ่มชั้หนึ่ที่ ๒ เปน
บุตรที่ ๓-๓ของคุณยำยแจ่มชั้หนึ่ที่ ๕
คุณยำยแจ่มชั้หนึ่ที่ ๒ เปนภรรยำคุณ
ตำศุข คุณยำยแจ่มมีบุตรหล่ำยคน
ไม่ควรรำออกชั้ จะออกชั้แต่
บุตรหญิงคน ๓ ชั้ทำนแต่งรำ เปน
ภรรยำนำยเรื่งถึงหึ่ ทำนแต่งมี
บุตร ๙ คนไม่ควรรำออกชั้ ควร
จะออกชั้แต่คนเด็ยว คื้บุตร

ที่ ๒ ของท่านแต่งมารดา ท่านเรื่อง
 สิงห์บิดา เป็นชายชื่อนายเทียบ
 หรือวันณาโก เป็นหลานสนิท
 ของสมเด็จพระสังฆราช (สา) ท่าน
 วันณาโกมีบุตรชาย ๓ คน ที่ ๑-
 ชื่อนายยุทธ ที่ ๒-ชื่อนายรบ
 ที่ ๓-ชื่อนายประกอปร และมีบุตร
 ชายหญิงอีกหลายคนด้วย

๑๗
๕๗
ชั้นที่ ๗

สมเด็จพระสังฆราช (สา) เป็น
ชั้นที่ ๗ เป็นบุตรที่ ๔-ของคุณยาย
สุข โยมผู้หญิง คุณตาจันมีสิทธิ์
โยมผู้ชาย

เดิมสมเด็จพระสังฆราช (สา)
ท่านยังเป็นตรุณกุมาร ท่านได้เป็น
ศิษย์อาจารย์อื่น ในสำนักนี้วัดใหม่
ในคลองบางขุนเทียน ริมบ้านหม้อ
บางกอกบุรีแขวงกรุงเทพ ฯ ท่าน

ไต่บรรพชา เปนสามเณรมหานิกาย
 พร้อมกัณฑ์กับพระปริชาเฉลิม (ฉิม)
 บ้านบางกรวย แขวงเมืองนนทบุรี
 เพราะเหตุฉนี้ สมเด็จพระสังฆราช
 (สา.) ท่านจึงทรงรักใคร่นับถือ
 พระปริชาเฉลิม (ฉิม) ตลอดมา
 จนพระปริชาเฉลิม (ฉิม) ถึงมรณ
 ภาพล่วงชนชีพไปก่อนท่าน

เมื่อสมเด็จพระสังฆราช (สา)
 เปนสามเณร ท่านเรียนพระปริญต์

ธรรมหลายผูกแล้ว แต่อาจารย์อื่น
 บอกพระปริญาติธรรม หมทวิชา
 ความรู้ ไม่มีครูจะบอกท่านได้
 ท่านจึงได้ลาสิกจากสามเณร แล้ว
 ออกจากสำนักนี้วัดใหม่ ในคลอง
 บางขุนเทียนริมบ้านหม้อบางตนาว
 ศรี ท่านมาอยู่บ้านของท่านตำบล
 บางไผ่ใหญ่แขวงเมืองนนทบุรี
 ภายหลังท่านมีศรัทธาจะเรียนคัม
 ภีร์ พระปริญาติธรรมให้แตกฉาน

ข้าพเจ้าชำนาญการภาษามคธบาพื้่อก
 ห่านจึงได้ลา บิดามารดาของท่าน
 ลงมาขอบรรพชา อุปสมบทกรรม
 เปนสามเณรมหานิกาย ถวายตัว
 เปนอันเตวาลิกสถ์ที่วิหาริก ใน
 พระพิมลธรรม (พร) ๑ ได้เป็น
 พระอุปัชฌายาจารย์ของท่าน ในชั้น
 ที่ ๒ เมื่อบวชเป็นสามเณรมหา
 นิกายอยู่ ในสำนักนี้พระพิมลธรรม
 (พร) พระราชาคณะเจ้าอาวาสน์

วัดราชบูรณะ กรุงเทพมหานคร
 สามเณร (สา) บวชเป็นสาม
 เณรแล้ว ได้เล่าเรียนพระปริยัติ
 ธรรมคัมภีร์พระพุทธทวจนะ แต่ท่าน
 อาจารย์อ่อนคนฤหัสถ์ บ้านอยู่น่า
 วัดเลียบที่ตรงท่าสะพานน้ำ ท่าน
 อาจารย์อ่อน เป็นอาจารย์บอกหนังสือ
 ชื่อชอม อยู่ที่ศาลาการบุญเรียน
 น่าวัดเลียบนั้น ภายหลังสามเณร
 สาเล่าเรียนพระพุทธทวจนะแตกฉาน

๒๓

สามเณรสามาขอเรียนพระปริณัติ
ธรรมแก่พระครูศิลา โมกข์ พระครู
ศิลา โมกข์ แจ้งความแก่ท่านว่า
“สามเณรสามาจะมาเล่าเรียน พระปริ
ณัติธรรม อาไศรยอยู่ในสำนักนี้
พระธรรมยุติกะนิกายนี้ไม่ได้ คัจฉ
ฉิตสำนักนี้ต่างคะตักนั้นจะอยู่ไม่ได้
ถ้ามีศรัทธา จะมาอยู่อาไศรยเล่า
เรียนพระปริณัติธรรม ให้แตกฉาน
ฟังเพลงเป็นลำดับต่อไปนั้น จำจะ

ที่ยังบวชเป็นสามเณรใหม่ ใน
 สำนักนี้ พระธรรมยุติกะนิกายก่อน
 จึงจะอยู่แต่เอาไครยในวัดบวรนิเวศ
 จะได้เล่าเรียนพระปริยัติธรรมได้”

เมื่อสามเณรสาได้ลำดับตั้งนั้นแล้ว
 จึงมีความยินดี ที่จะยอมรับปฏิบัติ
 อยู่ในสำนักนี้พระธรรมยุติกะนิกาย
 ด้วย ฝ่ายพระครูศิลา โมกข์จึง
 ได้นำสามเณรสาขึ้นไปถวายตัวต่อ
 ทูลกระหม่อมพระ วัดบวรวิเวศ

๒๕

(คือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว เมื่อเวลาทรงพระ
ผนวช) ทรงรับไว้เป็นอันเตวาสิก
แลตั้งชื่อวิหาริกในสำนักนี้ธรรมยุติ
กะนิกายในวัดบวร (วัดสมอราย)
ในครั้งนั้นนั้นจึงไปรรณเกล้า ฯ
มีรับสั่งแก่ พระภักตมุขมุณี (เกิด)
พระราชาคณะผู้ใหญ่สำนักนี้ธรรม-
ยุติกา ให้เป็นพระอุปัชฌายาจารย์

บรรพชาศัมณเณรสา ๆ ได้บวชเป็น
 สามเณรครั้งที่ ๓ ในสำนักนี้พระ

ธรรมยุติกะนิกาย (วัดสมอราย)

(คำอธิบายว่า—พระภักตมุขมุณี
 (เกิด) ผู้^๕นี้ เป็นบุตรพระยา
 จำเริญนยากร (นุ่น) ในพระ

บวรราชเจ้าวมหาเสนาณรงค์ กรม
 พระราชวังบวร รัชกาลที่ ๒๒ กรุง
 เทพฯ พระภักตมุขมุณีเป็นพี่ชาย
 ร่วมบิดามารดาเดียวกับ กษัตริย์

จอมมารดาเกษพระธนมพระบาทสม
 เ็จพระบิณฑกัฏฐาจารย์อยู่หัว พระ
 บวรราชวังรัชกาลที่ ๔ กรุงเทพ ฯ
 เจ้าจอมมารดาเกษ เป็นเจ้าจอม
 มารดา พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรม
 หมื่นเทพพิศาตบวรศักดิ์ เจ้าจอม
 มารดาเกษมีอายุศักราชได้ ๘๐ ปีเศษ
 แล้ว เที่ยงนึ่งยังมีชีวิตเป็นปกติ
 มีตัวอยู่จนทุกวันนี้ด้วย)
 ด้วยในสมัยโน้นนั้น พระบาท

สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง
 พระผนวชแล้ว แต่ยังไม่ได้ทรง
 รับฉันท์ะ เป็นพระอุปัชฌายาจารย์
 บรรพชาอุปสมบทกรรม สามเณร
 และภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุ
 ฉนั้นจึงไปวฏฏเกล้าๆ ให้พระภักมฺช
 มณี (เกิด) เป็นพระอุปัชฌายาจารย์
 บรรพชาสามเณรสา ในเวทนาโน้น
 นั้นพระเถระยังมีอยู่ในสำนักนั้นพระ
 ธรรมยุติกะนิกายหลายรูป

ครั้นสามเณรสา เข้ารับบรรพชา
 ใหม่ฝ่ายธรรมยุติกะนิกาย.แล้ว จึง
 ได้เข้าสอบได้ พระคัมภีร์พระปริ
 ญัตถกรรม บนพระที่นั่งดุสิตมหาปรา
 สาท เหนือหน้าพระที่นั่งพระบาท
 สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัช
 กาลที่ ๓ กรุงเทพฯ ฯ เข้าสอบได้
 พระบาฬี ในที่ประชุมใหญ่พระ
 ราชาคณะ สามเณรสาได้ได้
 ประโยค ในครั้งเดียวขณะนั้น

เปรมสามเณรเปรียญที่เอกอุ

ฝ่ายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
 จ้าวอยู่หัว มีพระราชดำหรัสรับ
 สั่งให้หาสามเณร (๓) ให้เข้า
 มาเฝ้าหน้าพระที่นั่ง แล้วทรงประเคน
 ไตรเพชรแถบริกขารต่าง ๆ เสร็จ
 แล้ว จึงทรงเื้อมพระราชหัตถ์
 ถือบถถึงสามเณร (๓) มีพระ
 ราชดำหรัสว่าดังนี้ “สามเณรข้าง
 ฝือกเล็ก ๆ ประหตาทกษัศจวรย์”

๓๓

ภายหลังสามเณร(สา)เป รียญ์
เอกมีอายุได้ ๒๑ ปี ก็ได้อุปสม
บทกรรมเป็นนาคหลวง ในวัด
พระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรม
มหาราชวัง ทรงมอบพระราช
ดำริห์ ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ
เจ้าฟ้าทุกกระหม่อมพระ วัตบน
(คือพระบาทสมเด็จพระจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระผนวช)
ให้ทรงจัดการบวชสามเณรสา ใน

๓. แล้วนั้นก็พระธรรมยุติกะนิกาย ครั้ง
 นั้นทอดกระหม่อมพระ วัดบวรไปรว
 เกด้า ๆ ให้พระเนกขัมมุนี ()
 ที่พระราชาคณะ พระเถระผู้ใหญ่
 ในวัดบวร เปนพระอุปัชฌายาจารย์
 ครั้นอุปสมบทกรรมตามเนรสา
 เปนพระภิกษุสงฆ์ พระธรรมยุติกะ
 นิกายครั้งที่ ๓ ภายหลังจากได้มา
 ญัตติจะสู่เถระกรรมในพระอุโบสถ
 มหาพิภตสีมาวัตรกรรมยุติอีกครั้งที่ ๑

๓๓

คู่ สวต จะเป็นพระราชาคณะรูปใด
จะมี นามกรปรากฏว่าอะไร คั้น
จดหมายเหตุ ไบราณไม่พบ ครั้น
ไต่ถามท่านผู้หลักผู้ใหญ่ ก็ไม่
ได้ความแน่นอนจนชัดเจนว่่า ท่าน
ผู้ใดเป็นคู่สวต

ครั้น อยู่มาภายหลังไม่ช้านาน
สักก็มากน้อย พระสาเปรี๊ญตี
เฮกกก็ ได้ รับสมณะถานันดรบรรดา
ศักดิ์ เป็นพะอมร โมพิที่พระ

ราชาคณะวัดบวรนิเวศ ในรัชกาล
ที่ ๓ กรุงเทพ ฯ ๓๓ และ ๓๓
ครั้งหนึ่งพระอมรโมฬี (๓)

อาพาธและไม่สู้จะสบายในร่างกาย
จึงได้ถวายพระพรตักสิล ต่อพระ
บาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า
อยู่หัว ฯ ไปรฎูพระราชทานพระ
บรมราชานุญาตให้ คัก ท่านก็
ตักสิลขาทออกมาก ไม่ช้านานสักก็
มากน้อย ท่านก็กลับเข้าไปรับ

๓๕

ปฏิบัติอุปสมบทกรรมครั้งที่ ๒ ใน
วัชบวรนิเวศ ในรัชกาลที่ ๔ กรุง
เทพฯ เมื่อทำอุปสมบทกรรม
ครั้งที่ ๒ นี้ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมสมเด็จพระปาวเรศรวรวิยาถง
กรณ์ ทรงพระผนวชอยู่ในวัช
บวรนิเวศ แต่ยังไม่ได้เป็นกรม
หมื่นบวรวิชัยสุนทรวงศ์ ยังดำรง
เป็นพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ชั้นที่ ๒๒
พระองค์เจ้าวฤกษ์ฯ ได้เป็นพระ

เถอะ จึงได้เป็นพระอุปัชฌายาจารย์
 ครั้งที่ ๒ ของท่านพระอมรโมฬี
 (สา) แต่คู่สวดบวชสมเด็จพระ
 สังฆราช (สา) ครั้งที่ ๒ นี้คือพระ
 ศรีวิสุทธิวงศ์ (พัก) พระราชา
 คณะในวัดบวรนิเวศ พระศรีวิ
 สุทธิวงศ์ (พัก) เป็นกรรมวาจา
 จารย์ ของสมเด็จพระสังฆราช
 (สา) ครั้นบวชสมเด็จพระสังฆ
 ราชแล้ว ไม่ช้านานสักก็มากน้อย

พระศรีวิสุทธิวงศ์ (พัก) ก็คือ
 จากสมณะเพศบรรพชิต มาเป็น
 คฤหัสถ์ ได้เข้ารับปฏิบัติประพฤต
 ตน เป็นคนทำราชการในรัชกาล
 ที่ ๔ กรุงเทพ ฯ ได้เป็นที่พระศรี
 สุนทรโฆหาร เจ้ากรมพระอาลักษณ์
 ภายหลังได้เลื่อนที่ เป็นพระยาศรี
 สุนทรโฆหาร เจ้ากรมพระอาลักษณ์
 ในรัชกาลที่ ๕ กรุงเทพ ฯ พระยา

ศรีสุนทรโวหาร (พัก) เป็นบิดา
 พระยาศรีสุนทรโวหาร (ภระมถ)
 เดียวนี้ เหตุนี้สมเด็จพะสังฆราช
 ท่านทรงรักใคร่นับถือ พระยาศรี
 สุนทรโวหาร (พัก) จนตลอด
 ชีวิต ของพระยาศรีสุนทร

ครั้นท่านอุปสมบทกรรมแล้ว ไม่
 ชำสัดก็มากน้อย ท่านก็ได้เลื่อน
 ที่เป็นพระราชาคณะอีก

ภายหลังได้ เป็นที่พระสาสะนะ

โสภณ พระราชาคณะพิเศษอยู่ใน
 วัดบวรนิเวศในรัชกาลที่ ๔ กรุง
 เทพฯ ภายหลังพระบาทสมเด็จพระ
 พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้าง
 วัดราชประดิษฐสถิตยมหาลิมาราม
 เสร็จแล้ว จึงได้ทรงอาราธนา
 พระสาสนะโสภณ (สา) ให้เป็น
 เจ้าอาวาสครองวัดราชประดิษฐ์
 ครั้นในรัชกาลที่ ๕ กรุงเทพฯ
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

อยู่หัว ทรงสถาปนาเถื่อนตำแหน่ง
ยศชั้น มีนามกรปรากฏว่าตั้ง

“ พระศาสนะโสภณ วิมตญาณ
สุนทรบวรสังฆนายก ศรีปฐก
วิทยาคุณาถังการะวิสุทธิ ธรรม
วรยุติกะคุณาภิสมมานิปาโมกษ ”
ที่พระธรรมวโรคม เจ้าคณะรอง
ฝ่ายใต้ มีนิตยภัตรราคาเดือน
ละ ๒ ตำลึง มีถาหรานุศักดิ์ควร
ตั้งถาหรานุกรมได้ ๘ รูปทรงตั้งพระ

๔๓

ศาสตราจารย์โสภณ ที่พระธรรมวโรดม
แต่ณวันศุกร์เดือน ๘ บวรพาสา
แรม ๘ ค่ำปีวอกจัตวาศก พระ
พุทธศักราช ถ่วงแล้วได้ ๒๔๓๕
พรรษา เป็นวันที่ ๑๓๑๖ วัน
ในรัชกาลที่ ๕ กรุงเทพฯ

ภายหลังทรงเลื่อนพระศาสตราจารย์
โสภณที่พระธรรมวโรดม เป็นสม
เด็จพระพุทธโฆษาจารย์ สมเด็จพระ
พระราชกณเฑาะเจ้าคณะใหญ่ ฝ่าย

เนื้อ ตามตำแหน่งที่สมเด็จพระ
 อริยวงษาศตฤาณ มีนิตะภัตร
 ราคาเดือนละ ๗ ตำลึง เพิ่มธานา
 นุศักดิ์ ตั้งธานานุกรมได้ ๑๐ รูป
 จาริกนาม ลงในแผ่นสุพรรณบัตร
 พระราชทานสุพรรณบัตร แต่ณวัน
 พุฒเดือนสี่แรมแปดค่ำปีเถาะเอกศก
 พระพุทธศักราช ถ่วงแล้วได้
 ๒๔๒๒ พรรษา เป็นวันที่ ๕๑๓๑
 วันในรัชกาลที่ ๕ กรุงเทพฯ ฯ

ภายหลังทรงเลื่อนสมเด็จฯ พระ
 พุทธโฆษาจารย์ ให้ มีอิริยาบถ
 ไถ่อยู่ยิ่งขึ้นไป มีนามตามที่จารึก
 ไว้ในสุพรรณบัฏว่าดังนี้ “ สม
 เ็จพระเจ้าอริยวงษาคตะญาณ สุขุม
 ธรรมวิธานธำรง มหาสงฆปริณายก
 ศรีปรีฎกพากุสโลภาศ ปรมินทร
 มหาราชหิโตสัมปทาทจารย์ ปุสส
 เทวภิธานสังฆวิสุทธี ปาวจนุตม
 ศาสนะโสภณ วิมตคีตสมাজার

วัดรพุทธศาสนาภิษะบวิสัยคารวสถาน
 วิจิตรปฏิภาณพัฒนคุณ อดุณย
 คัมภีร์ญาณสุนทร มหาอุตรคณา
 ฤศร บวรสังฆารามคามวาสีอรัญ
 วาสี” สถิตยที่วัดราชประดิษฐ์
 สถิตยมหาสิมารามวรวิหาร พระธา
 รามทศวงเปนใหญ่ฝ่ายเหนือ มี
 นิตยภัตราคาเดือนละ ๑๐ ตำลึง มี
 ถาหรานุศักรดี ควรตั้งถาหรานุกรมได้
 ๑๒ รูป จารึกนามลงในสุพรรณ

บัตร พระราชทานพระสุพรรณบัตร
 แก่ณวันที่ ๒๐ มีนาคม รัตนโก
 สีนทรศก ๑๑๐ พระพุทธศักราช
 ถ่วงแล้วได้ ๒๔๓๔ พรรษา เป็น
 วันที่ ๔๕๓๑ วัน ในรัชกาลที่ ๕
 กรุงเทพฯ ฯ

ภายหลังทรงเลื่อนตำแหน่งยศ
 ใหญ่ยิ่งยอดเอกอู่ เลื่อนสมเด็จ
 พระอริยวงษาคตญาณ (สา) เป็น
 สมเด็จพระสังฆราช (๗๓๗)

(คือเจ้าประคุณพระสังฆราช) มี
 ถาณานุกัทธิ ควรตั้งถาณานุกรมได้
 ๑๖ รูป มีนิตยภัตราคาเดือนละ
 ๑๒ ตำลึง เปนสมเด็จพะสังฆ
 ราช มหาประธานาธิบดีสังฆ์เป
 นพระประธาน ในสมณมณฑลทั่ว
 พระราชอาณาจักรสยาม พระนาม
 จารึก ลงในแผ่นพระสุพรรณบัฏ
 แล้วยังพระราชทาน พระสุพรรณบัฏ
 ใ้แต่ณวันที่ ๒๓ พฤษจิกายน รัตน

โกสินทรศก ๑๑๒ ตรงกับจุฬ
ศักราช ๑๒๕๕ ปีมะเมียเบญจศก
ตรงกับพระพุทธศักราชล่วงแล้วได้
๒๔๓๖ พรรษา เป็นวันที่ ๑๕๑๐
วัน แต่มุดพระราชพิธีบรมราชา
ภิเศก ในรัชกาลที่ ๕ กรุงเทพมหานคร
มหานคร

สมเด็จพระสังฆราช (สา) ได้
ทรงรับตำแหน่งที่ สมเด็จพระสังฆ
ราชมาได้ ๑๖ ปี สมเด็จพระสังฆ

ราช (๓๓) ประชวรพระโรคบิด
 มาทั้งนี้แต่วันที่ ๓๐ ธันวาคม รัตน
 โกสินทรศก ๑๑๘ ครั้นต่อวันนั้น
 มา พระโรคก็ตายเป็นพระโรคชรา
 ภาวไป ฝ่ายพระบาทสมเด็จพระ
 จ้าวอยู่หัว ทรงพระปริวิตกมาก
 ด้วยเป็นพระกรรมวาจาจารย์ ของ
 พระองค์ท่าน จึงได้พระราชทาน
 แพทย์หมอหลวง ไปรักษาพะยา
 ชาติ แล้วหาแพทย์หมอชเลยศก็ค

มารักษาบ้าง แพทย์ทั้งหลายก็ได้
 ประกอบปรีพระ โอสถ ถวายให้เสวย
 พระอาการก็หายตายไม่ มีแต่ทรง
 แดจะชุตหนักลงไปทุกวัน ครั้นถึง
 วันที่ ๑๑ มกราคม รัตนโกสินทร
 ศก ๑๑๗ เวลา ๗ ทุ่ม ๒๐ นาที
 สมเด็จพระสังฆราช (สา) ขึ้น
 พระชนม์ ๆ ได้ ๗๗ พรรษา นับ
 โดยจันทรคติมาศโคจร ถ้าจะนับ

โดยสุริยคติ โทรว ก็คงเป็น ๘๗

พรรษาเศษ

รุ่งขึ้นวันที่ ๑๖ มกราคม ร, ศ,
๑๑๘ เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ พระ
บาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรง
เครื่องขาวล้วน แลพระราชวงศา
นุวงศ์ที่เป็นอันเตวาสิก แลถึง
วิหาริกทรงพระภุชชาขาวล้วนทั่วกัน
เสด็จพระราชดำเนินมาพระราช
ทาน น้ำตรึงพระศัพทสมเด็จพระ

๕๑

ถึงสมราช เสนอ คับขันต่อไปทั้ง
เจ้าขุนนายขุนนาง พระสงฆ์เปนนัน
มาก เจ้าพนักงานต่งพระศัพ
เส็งแก้ว จึงเชิญพระศัพตงใน
พระทองใน พระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัว พระราชทานทาง
ศรวมคตอมพอก เปนเกียรติยศ
แก่ศัพตมเด็จพระสังฆราช แล้ว
เชิญพระทองใน โถษฐมตัง บน
แท่นแว่นฟ้า ๒ ชั้น ประคองไว้

พระโกษาจุกคันทน์น้อย ห้อยเสวตร
 นักร ๓ ชั้นเบื้องบนโกษาชู แล้ว
 แวดล้อมด้วยเครื่องสูง ตามธรรมเนียม
 แล้วพระราชทานเครื่องประ
 โคมพระศัพ ถังขี้ แตรงอน แตร
 ลำโพง กลองชนะต่าง ๑๐ คู่
 จำปี ๑ จำกลอง ๑ เป็นพระ
 เกียรติยศ อย่างพระศัพพระองค์
 จ้าวสามัญ
 ครั้นอยู่มาถึงกาดสมัยหนึ่ง จึง

๕๓

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ใน
รัชกาลที่ ๖ ทรงพระราช
อนุเคราะห์คำนึงว่าพึงถึง พระคุณา
นุคุณอุปการ นหั่งสมเด็จพระสังฆ
ราช อันเป็นพระบรมราชาธิโตปะ
สัมปะทาจารย์ นับเนื่องว่ามีคุณ
ประการอันยิ่งส่วนหนึ่ง จึงสมควร
ที่จะพระราชทาน พระเกียรติยศอัน
พิเศษ ให้พระศพสมเด็จพระสังฆ
ราช ได้พระราชทานเพลิง ณะพระ

เหนือราชรถ ไบภานราชประเพณี
 ตั้งกระบวนแห่กระเตี้ยไว้พร้อม
 ที่หน้าวัดราชประสิทธิ์ ครั้นเวลาเช้า
 ๒ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระ
 จ้าวอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนิน
 ทงรถพระที่นั่งเทียมม้าเทศ เสด็จ
 จากพระบรมมหาราชวัง ไปสู่พระ
 เมรุ ทงประทับพระพลับพลา ยก
 ค้ำห่มเหนือแท่นพระเมรุแล้ว เจ้า
 พนมงามจะตั้งเต็นท์กระบวนแห่กระ

๕๗

เครื่องสูงตามบรรพตาศักดิ์ มีการ
มะโหระศพสม โภชตามธรรมเนียม
รุ่งขึ้นณวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์
รัตนโกสินทรศก ๑๑๙ เวลาบ่าย
เจ้าพนักงาน จะได้เชิญพระโกษา
พระศพสมเด็จพระสังฆราช ถงจาก
แคว้นฟ้า มาตั้งตรงที่พระราชทาน
เพลิง เชิญพระทองขึ้นตั้งแล้ว
เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ พระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะได้เสด็จ

พระราชทานเนื้อมา พระราชทาน
 เสด็จพระ ศัพทสมเด็จพระเจ้า
 รุ่งขึ้นณวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์
 รัตนโกสินทรศก ๑๑๙ เวลาค่ำ
 ยี่รุ่งเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้า
 อยู่หัว จะได้เสด็จพระราชทานเนื
 มา ทรงเก็บพระอัฐิสมเด็จพระ
 ด้วงราช บรรลุไว้ในพระเจดีย์
 ถามศิลา แดงให้พนักงนจะไว้
 เชิญพระเจดีย์ศิลา ที่บรรลุพระอัฐิ

และพระอัยการ สมเด็จพระสังฆ
 ราช ^๕ ^๕ ขันที่ ^๕ บนมพระราชยานกง
 แห่ไปส่งณะท่าเหนือ ในวัดราชประ
 ดิษฐานสถิตยมหาสิมาราม

การแต่งกายในงานพร ศพสม
 เด็จพระสังฆราชครั้ง ^๕ ^๕ นั้น ทรงพระ
 กรุณ ไวรฎะดลัฯ พระราชทาน
 พระบรมราชานุญาต ให้ระบรม
 วงศ์นางสีและข้าราชการ บรรดา
 ที่ไปบอญ ทวาสีก และสัทธิงวิหาริก

(ลูกศิษย์) สมเด็จพระสังฆราช
 นี้ จ้าวนายทรงพระภูษาแสดของ
 พระองค์ขาวล้วน ชุมนางนุ่งผ้า
 แสดรวมเสื้อขาว ประดับเครื่อง
 ราชอิสริยาภรณ์ ตามที่ตนได้รับ
 พระราชทาน

ส่วนพระราชวงศานุวงศ์ และข้า
 ราชการ ที่หาได้เป็นศิษย์สมเด็จพระ
 พระสังฆราชไม่ว่า เมื่อวันชัก
 พระศพแสดวันเก็บพระอัฐิ แต่งกาย

ครึ่งยศทั่วไป เหน้ไว้แต่วันพระ
 ราชทานเพลิงนั้น ฝ่ายทหารแต่ง
 กายเต็มยศ ทั้งจำวนายขุนนาง
 ฝ่ายพลเรือนนั้น จำวนายทรงพระ
 ภูษาตายเขียนทอง ทรงฉดองพระ
 องคัยศชาวคาคสำรคทอง ชำราช
 การพลเรือนมุ่งสองบั๊กตาย สรวม
 เสื้อยศชาว คาคเสื้อครุยหรือสำรค
 ทอง สรวมเควของราชอิสริยาภรณ์

จุฬีประวัตสังเขป

สมเด็จพระสังฆราชวัตรราชประดิษฐ

สรุปรวบยอดย่อ ๆ

พอเป็นสังเขปว่าดังนี้

เดิมสมเด็จพระสังฆราช (สา)

วัตรราชประดิษฐ์ สถิตยมหาสิมาราม

กรุงเทพ ฯ ท่านได้บรรพชาเป็น

สามเณรมหานิกายครั้งที่ ๑ อยู่ใน

สำนักนี้พระอาจารย์ (อัน) สมภาร

วัดใหม่ในคลองบางขุนเทียน ริม
 บ้านหม้อบางตะนาวศรี แขวงกรุง
 เทพฯ พระอาจารย์ (อ้น) เป็น
 ประชุมอุปัฏฐากาจารย์ สามเณรครึ่ง
 ที่ ๑ แล้วท่านลาสิกขาจากสามเณร
 ไปอยู่บ้านของท่าน ที่บางไผ่ใหญ่
 แขวงเมืองนนทบุรี ภายหลังท่าน
 มีศรัทธาเข้ามารับปฏิบัติ บรรพชา
 เป็นสามเณรมหานิกายครั้งที่ ๒๒ อยู่
 ในสำนักนี้ พระพิมตธรรม (พร)

พระราชาคณะเจ้าอาภาศน์ วัด ราช
 บุรณะ (วัดเลียบ) ในกำแพงพระ
 นครกรุงเทพฯ พระพิมลธรรม
 (พร) เป็นพระอุปัชฌายาจารย์สาม
 เณรครั้งที่ ๒ แล้วถวายหลังท่าน
 ได้ไปบรรพชา เป็นสามเณร
 ธรรมยุติกะนิกายครั้งที่ ๓ อยู่ใน
 พระสำนักนั้นพระบาทสมเด็จพระจอม
 เกศจักรอยู่หัว แต่ยังทรงพระ
 ผนวชอยู่วัดบวร (สมอราย) กรุง

เทพมหานคร พระภักทมุขมุณี
 (เกิด) พระราชาคณะเป็นพระเถระ
 ชรรมยุดิกะนิกาย ท่านเป็นพระ
 อธิบดียาจารย์สามแดนครั้งที่ ๓ ของ
 ท่าน (คำอธิบายว่า—พระภักทมุข
 มุณี (เกิด) ผู้^๕นี้ เป็นบุตรพระยา
 จำแค้นยากกร (นุ่น) ในพระบวร
 ราชจำวงมหาเสนาณรงค์กรมพระราช
 วังบวรฯ รัชกาลที่ ๒๒ กรุงเทพฯ พระ
 ภักทมุขมุณี (เกิด) ผู้^๕นี้ เป็นพี่ชาย

ร่วมบิดามารดาเดียวกัน กับเจ้า
 จอมมารดาเกษ ในพระเจ้าวรวง
 วงศ์เธอ กรมหมื่นพิศาดบวรศักดิ์
 เจ้าจอมมารดาเกษ ยังมีชีวิตอยู่จน
 ทุกวันนี้มีอายุศักราชได้ ๙๐ ปีเศษแล้ว
 พระภักษุมุขุมณี (เกิด) เป็นพระ
 อัครมเหษีของท่านนั้น เพราะ
 ในเวดดาโน้น พระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระผนวช
 ยังไม่ได้ทรงรับฉันทะ เป็นพระอุปัช

ฉาย ค่ายพระเถระธรรมยุติกะณี

กายยังมีอยู่มาก

ครั้นเมื่ออายุศักราชสมเด็จพระ

สังฆราช (๓) ได้ ๒๑ ปี พระ

บาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้

สามเณรสาเปรี๊ญญัตติเอก ๘ ประ

โยค บรรพชาอุปสมบทกรรมเป็น

พระภิกษุสงฆ์ ในพระอุโบสถ

วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระ

ขั้มนุ้ที่พระราชาคณะ พระเถระ
 ผู้ใหญ่ ในสำนักนี้ธรรมยุติกะ
 นิกายเป้นพระอุปัทยาจารย์ บวช
 สามเณรสาเป้นพระภิกษุสงฆ์ ธรรม
 ยุติกะนิกายครั้งที่ ๑

แต่คู่สวดเมื่อบวชสามเณรสาเป้น
 พระภิกษุสงฆ์ครั้งที่ ๑ นั้น จะเป้น
 พระราชาคณะรูปใด จะมีนามกร
 ปราบกฏว่าอะไร คั้นจคหมายเหตุ
 ไบราณไม่พบ ครน้ไต่ถามท่าน

ผู้หัดก็ผู้ใหญ่ ก็ไม่ได้ความแน่
 นอนรำตึกเจนว่า ท่านผู้ใดเป็นคู่สวด
 ครั้นเมื่อพระสาได้เป็นพระอมร
 โมฬี ที่พระราชาคณะในรัชกาล
 ที่ ๓ แล้ว ท่านถวายพระพรดาศีก
 ในรัชกาลที่ ๓ ครั้นในรัชกาลที่ ๔
 ท่านได้กลับอุปสมบทกรรมอีก เป็น
 ครั้งที่ ๒ ครั้นพระจำวบรมวงศ์เธอ
 กรมสมเด็จพระปวเรศรัววิยาตง
 กรมนี้ ทรงพระผนวชอยู่วัดบวร

นิเวศ แต่ยังไม่ได้เป็นกรมหมื่น
 บวรวิษณุสุพรรณวงศ์ ยังคงเป็น
 พระจ้าวบวรวงศ์เชอชนันท์ ๒๒ พระ
 องค์จ้าวฤกษ์ ๆ ได้เป็นพระ
 ชุบทยาจาวิชัยครั้งที่ ๒๒ ของสมเด็จพระ
 พระสังฆะราช (๓)

แต่คำสั่งวตบวรสมเด็จพระสังฆะราช
 ๓๒ ครั้ง ๒๒ นึกชื่อ พระศรีวิสุทธิวงศ์
 (พัก) พระราชาคณะในวัดบวร
 นิเวศ พระศรีวิสุทธิวงศ์ (พัก)

เป็นกรรมวาจาจารย์ ของสมเด็จพระ
 พระสังฆราช (ตา) ครั้นบวช
 สมเด็จพระสังฆราชแล้ว ไม่ชำนาญ
 สักก็มากนัก พระศรีวิสุทธิวงศ์
 (พัก) ก็ศึกษาสมณะเพศบรรพชิต
 มาเป็นศฤหันธ์ได้เข้ารับปฏิบัติ ประ
 พุทธิคุณ เป็นคนทำราชการใน
 รัชกาลที่ ๔ กรุงเทพฯ ได้เป็นที่
 พระศรีสุนทรโวหาร เจ้ากรมพระ
 ชาติกษณ์ ภายหลังได้เลื่อนที่เป็น

พระยาศรีสุนทรโวหาร เจ้ากรม
 พระอภัยกษณั์ในรัชกาลที่ ๕ กรุง
 เทพ ๆ พระยาศรีสุนทรโวหาร
 (พัก) ผู้นี้เป็นบิดาพระยาศรี
 สุนทรโวหาร (กรมต) เดียวนี้
 เหตุนี้สมเด็จพระสังฆราช ท่านทรง
 รักใคร่นับถือพระยาศรีสุนทรโวหาร
 (พัก) จนตลอดชีวิต

ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าได้เรียบเรียง
 เรื่องประวัติ สมเด็จพระสังฆราช

มาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายครั้งนี้
 โดยมีสทิบัญญัติอันน้อย แม้ว่าจะผิด
 พลงชาติเหลือเกินประการใด พระ
 ราชอาชญาไม่พัวเกล้าฯ ข้าพระ
 พุทธเจ้า ๆ ขอพระราชทาน พระ
 บรมราชเตชานุภาพ พระบารมี
 เปนที่ปกเกล้า ปกกระหม่อมเป็น
 ที่ร่มเย็นที่พึ่งต่อไปด้วย ควระมิควร
 มแล้วแต่จะทรงพระมหากรุณาโปรด
 เกล้าโปรดฎกระหม่อม ขอเดชะ
 (เซ็น) ข้าพระพุทธเจ้านายกุหลาบ

